

İbnü'l Cevzî'nin Tenbîhu'n-Nâimi'l-Gamr Ala Mevâsimi'l-Umr Adlı Eserinde Hadis Kullanımı

Abdullah Aydın ¹

Öz

Her çağda insan ömrü farklı amaçlar doğrultusunda çeşitli dönemlere ayrılmıştır. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) hicri 6. asırda yaşayan üretken İslam âlimlerinden biridir. O, insan ömrünü, çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık ve ihtiyarlık olmak üzere beş dönem şeklinde taksim ettiği Tenbîhu'n-nâimi'l-gamr ala mevâsimi'l-Umr adlı bir risale kaleme almıştır. Bu eserde her dönemin başat problemlerini belirleyerek bu sorunlara kendi bakış açısına göre çözüm önerisi ve tavsiyelerde bulunmuştur. Önerilerinde âyet ve hadisler, şiiirler, sahâbe ve tâbiûn sözlerini kullanmıştır. Bu çalışmada risalenin muhtevsındaki temel unsurlara temas edilmiştir. Yaş dönemlerindeki tavsiyeleri üzerine günümüz açısından değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca çalışmada, yazarın her yaş döneminin sorunlarına dair yaptığı tespit ve tavsiyeleri, ana hatlarıyla çağdaş psikoloji ilminin yaklaşımlarıyla karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra risaledeki hadis kullanımı incelenmiş ve merfû rivayetlerin sıhhat derecesi tespit edilmiştir. Eserde yer verdiği 8 merfû rivayetten dördünün sahîh ve hasen, birinin zayıf, ikisinin aşırı zayıf, bir rivâyetin de mevzû olduğu belirlenmiştir. Hatta risalede yer alan uydurma rivayetin mevzû hadisleri toplamak amacıyla kaleme aldığı el-Mevzûât isimli eserinde yer aldığı da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Psikoloji, Eğitim, Sahîh, Mevzû.

Aydın, Abdullah. "İbnü'l Cevzî'nin Tenbîhu'n-Nâimi'l-Gamr Ala Mevâsimi'l-Umr Adlı Eserinde Hadis Kullanımı". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9/1 (Mart 2025), 429-448. <https://doi.org/10.32711/tiad.1602664>

Geliş Tarihi	16.12.2024
Kabul Tarihi	22.03.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Öğr. Gör, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Bilecik /Türkiye. Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Ana Bilim Dalı, Sakarya/Türkiye. dibacea@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-1863-8622>

The Use of Hadith in Ibn Jawzī's Tenbihu'n-Naimi'l-Gamr Ala Mawasimi'l-Umr

Abdullah Aydın ¹

Abstract

In every era, human life has been divided into different periods for various purposes. Ibn al-Jawzī (d. 597/1201) was one of the prolific Islamic scholars of the 6th century Hijri. He wrote a treatise titled *Tanbih al-Nā'im al-Ghamr 'alā Mawāsim al-Umr*, in which he categorized human life into five stages: childhood, youth, adulthood, old age, and advanced old age. In this work, he identified the major problems of each stage and pointed out their solutions. In his recommendations, he used verses from the Qur'an, sayings of the Prophet, poetry, and statements from the Companions and the Tābi'ūn. This study explores the fundamental elements of the treatise's content and evaluates its advice on life stages from a contemporary perspective. Additionally, the study compares Ibn al-Jawzī's observations and recommendations on the challenges of each life stage with the approaches of modern psychology. Furthermore, the use of hadith in the treatise has been analyzed, and the authenticity of marfū' narrations has been assessed. Among the eight marfū' narrations included in the work, four were found to be *ṣaḥīḥ* (authentic) or *ḥasan* (good), one was weak, two were extremely weak, and one was classified as *mawḍū'* (fabricated). It was also discovered that the fabricated narration included in the treatise appears in Ibn al-Jawzī's own work *al-Mawḍū'āt*, which he wrote to compile fabricated hadiths.

Keywords: Hadith, Psychology, Education, *Ṣaḥīḥ*, *Mawḍū'*.

Aydın, Abdullah. "The Use of Hadith in Ibn Jawzī's *Tenbihu'n-Naimi'l-Gamr Ala Mawasimi'l-Umr*". *Türkiye Journal of Theological Studies*, 9/1 (Mart 2025), 429-448. <https://doi.org/10.32711/tiad.1602664>

Date of Submission	16.12.2024
Date of Acceptance	22.03.2025
Date of Publication	28.03.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Ph.D. Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Hādīth, Sakarya, Türkiye, dibacea@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1863-8622>

Giriş

İnsan diğer varlık türlerine nispetle eğitim, gelişim ve değişime açık tabiatıyla temâyüz eden bilinçli bir varlıktır. Tarihin her devrinde insanın eğitimi insanlığın ortak gündemi olmuş, farklı dinler ve kültürler kendi inançları ve değerleri ekseninde eğitime dair farklı yöntemler geliştirip uygulamıştır. İnsan ömrü birtakım kriterlerle dönemlere ayrılmış, bu dönemlerin özellikleri dikkate alınarak insanın eğitimi bunların üzerine bina edilmiştir. İçinde yaşadığımız modern çağda gelişen psikoloji ve eğitim teorileriyle birlikte insan ömrü daha teferruatlı dönemlendirmelere konu olmaktadır. Örneğin Modern dönemde Amerikalı Psikolog Erikson'un (ö. 1994) günümüzde yaygın kabul gören gelişim ve kişilik merkezli yaptığı psiko-sosyal gelişim kuramındaki dönemlendirmede insanın doğumdan ölüme kadar geçirdiği sekiz evre tespit etmiştir.³ Erikson teferruatlı bir taksim yapmış olsa da insan ömrünün dönemlere ayrılması onunla başlamış bir durum değildir. Her ilim adamının içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartları ve insan sermayesini merkeze alarak yaptığı dönemlendirmelerin birbirinden farklılık arz etmesi son derece doğaldır. Hicri 6. asrın sosyo-kültürel ikliminde yaşayan ve eserlerini bu zaman ve kültürün ikliminde kaleme alan İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) *Tenbîhu'n-nâimi'l-ğamr ala mevâsimi'l-Umr* adını verdiği risalesinde insan ömrünü, çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık ve ihtiyarlık şeklinde taksim etmiştir. Bu dönemlerde gördüğü temel sorunları belirtmiş ve birtakım uyarılarda bulunmuştur. Bu problemlere İslam kültürü çerçevesinde yaklaşmış, Kur'an ve sünnet ile yetiştirdiği sosyo-kültürel yapıdan yola çıkarak her dönem insanına bir takım öneri ve nasihatlerde bulunmuştur. Eserde verdiği nasihatlerde âyetler ve Rasûlullah'ın sözleri başta olmak üzere sahâbe ve tâbiûnun sözleriyle gerek kendisinin gerekse diğer Arap şairlerin kaleme aldığı şiirlere yer vermiş, her dönemde karşılaşılabilecek muhtemel temel ahlaki sorunları göstermeye çalışarak çözüm yolları önermiştir. Arapçada birkaç tahkiki yapılan bu eser⁴ üzerine ülkemizde, bir tanıtım yazısının dışında başka bir çalışma yapılmamış, bu yazıda da cumhuriyet döneminde yayımlanan bazı tercümelerine temas edilmiştir.⁵

Bu çalışma, İbnü'l-Cevzî'nin risalesindeki dönem taksiminin muhtevasını kısaca ele almıştır. Bununla birlikte eserde kullanılan merfû rivayetlerin sıhhat derecesi tespit edilmiştir. Risaledeki merfû rivayetler dışındaki sahâbe ve tâbiûn sözleri yani mevkûf ve maktû' rivayetler ve âyetler de bulunmaktadır. Ancak çalışmanın hacmini artırmaması için merfû rivayetlerin dışında kalan bu sözlerin sıhhat derecesine dair herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Ayrıca risale, müellifin mevzû veya çok zayıf hadisleri kullanmadaki hassasiyetine ne derece uygun davrandığını tespit gayesiyle hadis kullanımı açısından incelenmiş ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Zira farklı etmenlerden dolayı bazı âlimler hadis değerlendirme kriterlerinde müteşeddid kaleme aldıkları bazı eserlerde çok zayıf hatta uydurma rivayetlere yer verdikleri olmuştur. İbnü'l-Cevzî de bu yönde tenkide uğramış âlimlerden biridir. *el-Mevzûât* adlı eserinde uydurma rivayetleri toplayan bir âlim olarak vaaz ve nasihat için kaleme aldığı

³ İbrahim Gürses - M. Akif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2011), 153-166.

⁴ Tespit edebildiğimiz tahkikler şu şekildedir: 1- Dârü's-sahâbeti li't-turas yayınevinin 1991 yılında yaptığı tahkik, 2- Bessam Abdulvehhab el-Câbi'nin 1997 yılındaki tahkiki 3- Muhammed b. Nasır el-Acmî'nin 2004 yılındaki tahkiki.

⁵ Necattin Hanay, "Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Tenbîhu'n-nâ'imi'l-ğumr 'alâ mevâsimi'l-'umr*", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2012), 309-315.

kitaplarında aşırı zayıf ve hatta *el-Mevzûât'ta* bulunan uydurma rivayetleri kullanmakla eleştirilmiştir.

Ayrıca konu psikoloji açısından da ele alınmayı hak eden bir boyuttur. İbnü'l-Cevzî'nin insan ömrünü dönemlere ayırması ve buradaki sorun tespitleri ve verdiği nasihatlerinin yaşlara uygunluğu veya farklı açılardan modern psikoloji çalışmalarına göre değerlendirmesi yapılabilir. Bu çalışmanın temel problemi olmadığı için bu konulara teferruatlı bir şekilde girilmemiştir. Ancak yazıda, İbnü'l-Cevzî'nin ömür taksimi ve tavsiyeleri bilişsel, sosyal, eğitsel ve ahlaki açılardan çağdaş psikoloji ve pedagoji bulgularıyla ana hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca genel geçer pek çok nasihati dışındaki bazı tavsiyelerinin mutlak olarak kabul edilemeyeceği ve günümüz sosyo-ekonomik ve kültürel şartlarında kolay uygulama alanı bulamayacağı noktasından da değerlendirmelerde bulunulmuştur. Makale, yazarın hadis yorumculuğuna dair yazılmış bir makale olmadığı için hadis yorumlarına girilmemiş bu yüzden de hadis şerhlerine bakma ihtiyacı hissedilmemiştir. Bu bağlamda risalede kullanılan rivayetlerin sınıflandırılıp sıhhatlerinin belirtilmesi ve İbnü'l-Cevzî'nin hadis kullanım noktasındaki durumu açısından literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

1. Tenbîhü'n-Nâimi'l-Gamri Ala Mevâsimi'l-Umr'un Muhtevası

Yaşadığımız çağdaş dünyada başta çocuklarımız, gençlerimiz olmak üzere her yaş grubundan insan itikadî, ahlakî, kültürel açıdan günbegün erimekte, kimlik ve değerleri yok edilmektedir. Her çağ ve dönemde yaşanmış olan bu türlü sorunlar baş döndürücü bir hızla yayılan ve alternatif bir dünya oluşturan dijital mecraların hâkimiyetiyle son zamanlarda etkisini kat be kat artırmıştır. Bu küçük hacimli risalenin Müslümanın her yaş dönemindeki hayata bakışta temel perspektifi yakalaması noktasında yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Zira zaman değişse de insan fıtratının değişmediği, aynı eğilim ve meyillerle yüklü olarak dünyaya teşrif ettiği bilinmektedir. Hicri 6. asırda yaşamış bir İslam âliminin kendi döneminde tespit ettiği sorunlara Kur'an ve Sünnetteki ilkeler, duyguları etkileyip yönlendiren şiirler yoluyla verdiği bu tavsiyelerinin günümüz insanına bir şeyler söyleyeceği ve bazı sorunlara çözüm önerisi olacağı düşünülebilir. Kendi taksimine göre çocukluk döneminde yazı yazmaya, kalem oynatmaya başlayan, seksen yedi yıllık ömrüne farklı alanlarda pek çok eser sığdırmış olan bu üretken İslam âliminin vaiz yönünün edebiyatçı kimliğiyle birleştiği eserlerinden biri olan risalenin muhtevasına bakalım. Müellif, Allah'tan hidayet ve başarı isteyerek başladığı bu küçük hacimli eserinde, insan ömrünü dönemlere ayırdığı için Allah'a hamd etmiş, bu devirlerde yapılması gerekenlere tutunanların kazanacağını, bunu ihmal edenlerin de hüsrana uğrayacağını belirterek ilk nasihatini, insan bu kısa ömrü sayesinde ya cennetlerde ebedi bir hayatı, kesintisiz bir bekâyı satın alır ya da ömrünü hatalarla heba eder de hüsrân kuyusuna yuvarlanıverir diyerek⁶ vermiştir. İbnü'l Cevzî insan ömrünü beş döneme ayırmış ve her dönemin yaş aralığını belirtmiştir. Onun yaptığı taksim şu şekildedir:

1. Çocukluk Dönemi: 0-15 yaş arası. Yazar, doğumdan (vilâdetten) ergenliğe (bulûğa) kadar geçen bu dönemin 15 yıl devam ettiğini belirtir.

⁶ İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Tenbîhü'n-nâimi'l-gamri ala mevâsimi'l-Umr*, thk. Muhammed b. Nasir el-Acmî, (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004), 14.

2. Gençlik dönemi: 15-35 yaş arası. Müellif, ergenlikten gençliğe kadar geçen bu dönemin 35 yaşın sonuna kadar devam ettiğini belirtir.
3. Kuhûlet (yetişkinlik/orta yaşlılık) dönemi: 35-50 yaş arası. Gençlikten çıkıp orta yaşlılık dönemine girilen bu devrenin 50 yaşına kadar devam ettiğini belirtir.
4. Şeyhûhet (yaşlılık) dönemi: 50-70 yaş aralığındaki, orta yaşlılıktan yaşlılığa geçilen bu devre 70 yaşına kadar devam eder.
5. Heram (ihtiyarlık/kocamışlık) dönemi: İbnü'l-Cevzî, 70 yaşından ömrün sonuna kadar geçen kısmına bu ismi vermiştir.

Yaptığı taksîmi ana hatlarıyla yaptığının farkında olan ve bu dönemlerdeki yaşların öne ve sonraya alınabileceğini belirten müellif, tasnifi bu şekilde beşe ayırdığını ancak farklı tasniflere imkân bulunduğunu ima eder.

1.1. Çocukluk Dönemi (0-15 yaş arası)

Yazar anne babaya bağımlılığın temel özellik olduğu bu 15 yıllık çocukluk dönemini üç fasıl/alt başlık halinde ele almıştır. Müellifin başlık ve yaş sınırı vermediği bu fasılların/alt dönemlerin ana hatlarıyla bebeklik 0-6, çocukluk 6-12, ilk gençlik 12-15 olarak isimlendirilebilecek bir devreye tekabül ettiği belirtilebilir. İbnü'l-Cevzî'nin yaptığı bu ayrımın modern dönemde psiko-sosyal gelişim eksenli yapılan ömür taksimlerini andıran yönleri göze çarpmaktadır.

Küçükleri terbiye edip eğitmede teşviği öne çıkarttığı ilk fasılda yani bebeklik döneminde çocuğun terbiyesi ve eğitiminin anne babanın gözetimi altında geçtiğini belirten yazar anne babalara, çocuklarına tahâret ve namaz eğitimine küçük yaşlarda başlamaları gerektiğini, Kur'an'dan bölümler ezberletmeleri, hadis ve öğrenilebilmesi muhtemel bilgileri öğretmeleri tavsiyesinde bulunmaktadır.

Yazar, çocukluk döneminin ikinci faslında zihni melekelerin geliştirilmesine önem verilmesi gerektiğini zikrederek çocuğun zihni melekelerinin küçüklüğünde belli olduğunu, Hz. İbrahim'in ayette belirtilen gezegen, ay ve güneşe bakarak yaptığı akıl yürütmesini⁷ dört-beş yaşındayken yaptığını belirten İbnü'l-cevzî, beş yaşını aşan çocukta anlayış kabiliyetinin, iyilik yapma, güzel/doğru tercihlerde bulunma, kendini çirkinliklerden koruyabilme özelliklerinin ya da bunların aksinin iyice belirginleştiğini vurgular.

Bu dönemin ilk gençlik dönemi olarak isimlendirebileceğimiz üçüncü faslında bulüğe ermiş çocuğu babasının evlendirmeye teşvik etmesi gerektiğini aksi durumda bu çocuk günah işlerse günahına babanın da ortak olduğunu bildiren şu hadisle delillendirmiştir.⁸ *"Kimin çocuğu ergenliğe girer de onu evlendirme imkânı varken bunu yapmazsa ve çocuk günaha düşerse, o günah ikisi arasında (ortak) olur."* Ergenlik döneminin sıkıntılı durumunu aklî olarak delillendirme yoluna giderek bir zamanlar onun yaşadığı sorun ve problemleri yaşayan babanın çocuğuyla empati kurması gerektiğini vurgulamıştır. İbnü'l-Cevzî bu dönemde (0-15 yaş arasında) bulunan çocuklara sahip anne-babaya yönelttiği tavsiyeler genel olarak şu şekildedir:

⁷ el-En'âm 6/75-79.

⁸ Deylemî'nin *Firdevsü'l-ahbâr*'ında yer alan bu rivayetin ve risaledeki diğer hadislerin değerlendirilmesi 2. başlık olan "Risalede Kullandığı Merfû Rivayetler" kısmında temas edilecektir. Bu nedenle muhteva tanıtımı bölümünde hadislerin kaynakları gösterilmemiştir.

- ✓ Çocuğa güzel ahlak ve edeb verilmesi,
- ✓ Eğitim ve terbiyenin süreklilik arz etmesi
- ✓ Kur’ân öğretimi
- ✓ Yaşına uygun Hadis bilgisinin artırılması
- ✓ Dil eğitimi yani güzel konuşma melekесinin geliştirilmesi
- ✓ Akli olgunluğu geliştirecek etkinlikler yapılması
- ✓ Büluđa girdiğinde mümkünse evlenmeye teşvik etmesi

Bu nasihatlerin günümüz çocuk eğitimi ile çocuğun kişilik ve karakter oluşumunda temel zemini oluşturan geçerli ilkeler olduğu söylenebilir. Çocuklarını İslam ahlakı doğrultusunda büyütmek isteyen ebeveynler için kaçınılmaz tavsiyelerdir. Ancak her dönemin kendine has şartları olması hasebiyle kolaylıkları bulunduğu gibi zorluk ve meşakkatleri de birbirinden farklı farklıdır. Evlilik müessesesinin özellikle günümüzde çocuğun veya ilk gençlik dönemine giren gencin, hayatın ve evliliğin sorumluluklarını taşıma gücünün oluşmaması, olgunlaşma yaş sınırının yükselmesi, iş problemleri, ekonomik ve kanunî sorunlar ile özellikle evlilik külfetinin bir hayli ağır hale getirilmiş olması vb. durumlar düşünüldüğünde on beşli yaşlarda çocuğun evlendirilmesi tavsiyesi günümüz şartlarında gerçekleşmesi zor görünen tavsiyelerden olduğu söylenebilir.

Ayrıca bu dönemlendirmenin Erikson’un sekiz aşamalı psikososyal gelişim kuramıyla⁹ paralellik arz ettiği de görülmektedir. Temel güven duygusu ve kimlik oluşumunun geliştiği çocukluk döneminde zihinsel ve duygusal şekillenmenin gerçekleştiği bir dönemdir. Yazarın burada üzerinde durduğu temel konular modern psikolojide kritik dönemler kavramıyla ele alınmaktadır. Müellifin değeri, ahlak ve dil eğitimlerinin kurulacağı zeminin oluştuğu bu dönemdeki tavsiyeleri çağdaş psikoloji ve pedagoji teorileriyle¹⁰ örtüştüğü söylenebilir.

1.2. Gençlik Dönemi (15-35 yaş arası)

Çocukluktan olgunluğa geçiş döneminin arasında insan ömrünün en verimli, dinamik ve üretken olduğu dönemdir. Aksiyon, heyecan, güç, kısaca birçok vasıf gençlikte mevcuttur. Bu dönem ömrün aynı zamanda en riskli zamanlarıdır. Bu dönemde insan hayırda da, şerde de büyük mesafeler alabilir. Gençlik, enerjik duygu ve yeteneklerin zirveye ulaştığı bir dilimdir. Bu duyguları yöneterek iyiye ve hayra kanalize etmek insana çok şey kazandırır. Bu olumlu özelliklerin yanı sıra tecrübesizlik ve gaflet gibi olumsuz vasıflarla da anılan gençlik dönemi, insanoğlunun fiziksel ve duygusal açıdan büyük değişimler yaşadığı ve ömür sermayesinin hoyratça tüketildiği bir evredir.

İbnü’l-Cevzî’nin bu devreyi, bülüğdan gençliğin sonuna 35 yaşına kadar devam eden zaman olarak adlandırır. İki fasıldan oluşturduğu bu dönemin ilkinde nefisle cihâd, ikincisinde ilme/öğrenmeye teşvik ana nasihat unsurlarıdır. Gençlik döneminin başat özelliğinin nefsi koruma, şeytan ve hevayla cihâd olarak zikreden müellif, Yusuf (a.s) gibi sabredip şeytandan korunduğunda Allah’a yaklaşılabileceğini, aksi halde büyük bir kayıp olacağını zikreder.¹¹ Gençlik döneminin ikinci faslında bir gencin bulüğa erdikten sonra taklitle değil delille marifetullah/Allah’ı bilmesinin zorunlu olduğunu vurgulayarak delil

⁹ Gürses - Kılavuz, “Erikson’un Siko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi”, 161.

¹⁰Osman Özdemir, Pınar Güzel Özdemir, Muhammed Tayyib Kadak, Serhat Nasıroğlu, Kişilik Gelişimi/Personality Development, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4/4 (2012), 566-589 doi:10.5455/cap.20120433

¹¹ İbnü’l Cevzî, *Tenbih*, 19-20.

olarak ise kendi nefesine ve azalarındaki tertip ve düzene bakmasının yeterli olacağını zikreder. Bunun için bir gencin Allah'ın varlığını "Nasıl ki bir bina onu yapan bir bâniyi gösteriyorsa vücudumuzdaki organların tertip ve insicamı da ona düzen ve tertip veren birinin varlığını ortaya koymaktadır."¹² argümanı ile delillendirmesinin ilk ve en mühim vazifesi olduğuna dikkat çeker. İbnü'l-Cevzî bu dönemde (15-35 yaş arasında) bulunan gençlere ve anne-babaya yönelttiği tavsiyeler genel olarak şu şekildedir:

- ✓ Gencin nefisini koruması, şeytan ve hevasıyla cihâd etmesinin gerekliliği
- ✓ Haramlara karşı uyanık ve dirençli, şehvi arzulara karşı sabırlı olmanın önemi ve Allah katındaki mükâfatının vurgulanması
- ✓ Gencin ilme ve araştırmaya teşvik edilmesi
- ✓ Aklını kullanması, inancını taklit değil delil üzerine kurması gerektiği
- ✓ Dünyanın geçiciliği ve yaptıklarının hesabını vereceği bilincinin oluşturulması
- ✓ Gençliğin sahip olduğu güç ve kuvvetin doğru ve zamanında kullanılması
- ✓ Zamanın geçtikten sonra geri dönmeyeceği için kıymetinin bilinmesi
- ✓ Gençlik döneminin ömrün önemli ve üretken bir dönem olmasından dolayı mutlaka Allah'a kulluk ve ibadetle değerlendirilmesi

Gençlik döneminin ana problemi, şehvi arzu ve isteklerin gence yön verip vermeyeceği meselesidir. Müellif de bu problemi temel sorun olarak belirlemiş ve buna göre tavsiye ve nasihatlerde bulunmuştur. Zira zaman değişse de insan tabiat ve fıtratı değişmemekte, her çağ ve dönemde şehvi arzu ve isteklerine hâkim olamayanların başına türlü problemler gelebilmekte, kaynağı aynı olan bu temel sorun nedeniyle insan özellikle gençler çıkmaza girebilmektedir.

Çağdaş gelişim teorilerinde "Ego kimliği ya da Rol Karmaşası" yani ergenlik ve "Yakın ilişkiler ya da Soyutlanma" yani genç yetişkinlik dönemine karşılık gelen bu dilim İbnü'l-Cevzî'nin taksiminde gençlik dönemine karşılık gelir. Yazarın 35 yaşını sınır olarak belirlediği ve gençlik dönemi olarak isimlendirdiği bu dönemin sınırını Erikson kırk yaş olarak belirlemiştir.¹³ Hemen hemen aynı sayılabilecek bir dönemlendirme ve yaş sınırları olan gençlik döneminin temel rengi kimlik arayışı, bireysel farkındalık ve analitik düşünme becerileri oluşturmaktır. Gençlerin temel sorunlarından sayılan cinsellik dürtülerinin kontrol altına alınması duygusal zekâ gelişimleri açısından önemli görülmektedir. Bu dönemin başarılı atlatılması ilerde rol karmaşası yaşanmaması için önemlidir. Zira cinsel arzu ve isteklerin kontrol altına alınması öz denetim becerilerinin gelişmesi, kendi değerlerini etkin kılma noktasında genç bireye katkı sağlayacaktır.¹⁴

1.3. Orta Yaşlılık/Kuhûlet (35-50 Yaş Arası)

Gençliğin bakiyesi ve olgunluk döneminin başlangıcı olan bu dönemi kuhûlet hali olarak niteleyen yazar, dönemin başat özelliğinin nefsin şehvi isteklerine meylin devam etmesi olduğunu belirtir. İbnü'l-Cevzî, gençliğin şehvi arzu ve isteklerinin kalıntıları orta yaşlılarda heva ve hevesleri, arzu ve isteklerini tetiklese de saç beyazlamaya başlayan kişinin bu halinin ona yol göstermesiyle arzularını dizginlemesi gerektiğini vurgular.

¹² İbnü'l Cevzî, *Tenbih*, 21.

¹³ Gürses - Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi", 164.

¹⁴ Mustafa Koç, Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/17 (2004), 231-238.

İbnü'l-Cevzî bu dönemde (35-50 yaş arasında) bulunanlara yönelttiği tavsiyeler genel olarak şu şekildedir:

- ✓ Fiziki değişimlerin/saçının ağarmasının kendisine yol göstermesi gerektiği
- ✓ Şehevi arzu ve isteklerini kontrol altına alması gerekliliği
- ✓ Olgunlaşmaya başlayan gencin bu yeni duruma uyum göstermesi

Orta yaş dönemi olarak adlandırılan bu yaş aralığında insanın gerek bünyesinde gerek sosyal, kültürel çevresinde meydana gelen değişikliklere adapte olmaya çalıştığı, bilişsel hususiyetlerinin gerilemeye başladığı dönemdir. Aslında cinsellik, insanın temel sorunlarından olsa da yeğâne sorunu veya özelliği değildir. Dönemin temel problemi olarak şehevi arzuları dile getirmek insanın sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik problemlerini görmezden gelmek, eksik ve yanlış değerlendirmelere neden olabilecektir. Ancak yazarın bu dönem için verdiği temel nasihatın gençlikten olgunlaşmaya, orta yaş sınıfına geçişi kabul edip o yaşın gerektirdiği gibi davranması üzerine yoğunlaştığı belirtilebilir.

1.4. Yaşlılık/Şeyhûhet (50-70 Yaş Arası)

Yaşlılık; tecrübenin zirvede olduğu, buna karşın insanın fiziksel, sosyal ve psikolojik açılardan enerjisini ve sağlığını kaybetmeye başladığı, yakınlarını bir bir kara toprağa sunmanın verdiği derin hüznün ve ölüm sırasının kendisine geleceği endişesiyle bekleyişin dönemidir. Azalan fiziksel güç ve yeteneklerin kullanımında kısıtlılıklar, yeni sağlık durumlarına uyum sağlama ve hayatın sonuna yaklaşmanın endişesi bu dönemin temel dinamikleri olduğu belirtilebilir. Müellif, kendi dönemlendirmesine göre elli ile yetmiş yaş arasındaki yılları kapsayan bu yaşlılık döneminin başında heva kaynaklı istekler bulunabileceğini belirterek bu dönemde bulunan yaşlıya günahlara ve masiyete karşı gösterdiği sabrı oranında mükâfat ve sevap verileceğini belirtir. Büyüklük ve yaşlılık duygusu ne kadar artarsa şhevî duyguların zayıflayacağını ve bunun neticesinde günahın arzulanmayacağını vurgular. Hz. Peygamber'in "*Allah'ın en kızdığı mahlûk zina eden yaşlıdır.*" hadisini yaşlıların zayıflayan şehevi arzularını kontrol etmeleri gerekliliğine delil olarak kullanan müellif, onlara evlenmeme tavsiyesinde bulunur. Ayrıca bu dönemde saçındaki beyazların ayıplarını örtmeyen kişinin imanında bozukluk olduğunu dile getirmektedir.¹⁵ İbnü'l-Cevzî bu dönemde (50-70 yaş arasında) bulunan yaşlılara yönelttiği tavsiyeler genel olarak şu şekildedir:

- ✓ Büyüklük ve yaşlılık duygusunun artırılması
- ✓ Kalp ve duygularını şehevi arzu ve isteklere karşı kontrol etme çabasında olunması
- ✓ Bu dönemde yapılacak amel ve ibadetlerin öneminin farkında olunması
- ✓ Bildikleriyle amel etmeleri

Evlenmenin sünnet oluşu ve Hz. Peygamber'in evlenmeye teşvikleri¹⁶ Allah'ın huzuruna evli olarak çıkma düşüncesinin sahâbenin temel yaklaşımı olduğu ve cinselliğin insanın nefsanî bir ihtiyacı olduğu düşünülürse İbnü'l-Cevzî'nin saç beyazlamışa evlenmemeyi tavsiye etmesinde belli bir süre içinde kaldığı zahid ve sâfilardan etkilenmesi olduğu belirtilebilir. Hâlbuki evlilik sadece şehevi arzuların tatmin edildiği bir kurum değildir.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Tenbîh*, 26-27.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-şâhih, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "Nikâh", 2-3; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, el-Câmi'u's-şâhih, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Nikâh", 1.

Evlilik arka planında psikolojik, sosyolojik ve kültürel pek çok etmeni barındıran ve bunlarla birlikte düşünülebilecek bir kurumdur. Aslında zinadan kurtulmanın yollarının başında nikâh gelmektedir. Zira insandaki temel dürtüler yok olmamakta belki sönmeye yüz tutmaktadır. Ufak bir kıvılcım bu ateşi alevlendirebilmektedir. Müellifin saçı ağarmış yaşlıya yanlışa götürecek şehvi arzuların kurtulma, onları kontrol altına alma tavsiyesi de aslında nikâhla gerçekleşebilecek bir durumdur. Belki de müellifin, saçı ağarmış yaşlıya evlenmeme tavsiyesi, yaşlının sırf cinsel arzuların kaynaklı evlilik yapmasına yönelik olduğu düşünülebilir.

Ayrıca yaşlılık insanın fiziksel açıdan zayıflayıp bir takım yeti ve özelliklerini kaybetmeye başladığı bir dönemdir. İnsanın yaşına göre davranış şekilleri de farklılık göstermektedir. Yaşlıların da içinde bulunduğu hale uygun tavırlar göstermesi beklenmektedir. Yaşlılık döneminde fizyolojik gerilemeyle birlikte ruhi depresyonlarda yaşanabilmektedir. Toplumsal ilişki ağı geniş olan yaşlılar dönemin getirdiği olumsuzluklardan daha az etkilenir ve sosyal anlamda mutlu olur. Bu nedenle günümüzde psikologlar yaşlılara güç ve yeterliliğine uygun etkinlik yapmaları, aktif bir hayat biçimi ve sosyal ilişkilerin canlı tutulmasını tavsiye etmektedir.¹⁷

1.5. İhtiyarlık/Hiram (70 Yaş Üzeri)

Ömrün son dönemi olarak nitelediği yetmiş yaş üzeri mevsimine Hz. Peygamber'in "Seksan yaşındakiler Allah'ın yeryüzündeki esiridir." hadisiyle başlangıç yapan müellif, bu dönemin geçmişi telafi etme çabası, istiğfar ve dua, mümkün olduğu kadar hayır ve iyilik yapmak suretiyle büyük yolculuğa hazırlık yapılmasının gerektiği dönem olduğunun altını çizer. Vaktin önemi ve zamanın ibadetle geçirilmesinin gerekliliğine dikkat çeken İbnü'l-Cevzî, yaşlılara Hz. Peygamber'in "kim subhânallâhi ve bi-hamdihi derse cennete onun için bir hurma ağacı dikilir." sözündeki zikri söylemelerini tavsiye eder. Toplumundaki yaşlıların kendilerine fayda vermeyip aksine zarar veren şeylerle meşgul olmaları veya hiçbir şey yapmadan boşa zaman harcamalarına üzülen müellif, bu insanların söyleyecekleri bir tek tesbîh lafzının onların yaptığı vakit öldürücü boş şeylerden çok daha iyi olduğunu dile getirir. Bunun da ancak Ahiretten gafil olmaktan kaynaklandığını belirtir.¹⁸ İbnü'l-Cevzî ölümü merkeze aldığı bu dönemde (70 yaş üzerinde) bulunan ihtiyarlara yönelttiği tavsiyeler genel olarak şu şekildedir:

- ✓ Geçmiş telafi etme çabasında olunması
- ✓ İstiğfar ve duanın çoğaltılması,
- ✓ Mümkün olduğu kadar hayır ve iyilik yapılması
- ✓ Büyük yolculuğa hazırlık yapılması
- ✓ Vaktin ibadet ve tövbeyle geçirilerek boşa harcanmaması

Yaşlılık döneminde yazarın ibadet ve istiğfar gibi hayatın anlamı ve özellikle ölümle ilgili farkındalığa dönük tavsiyeleri çağdaş psikolojide varoluşsal psikolojinin/logoterapinin yaklaşımları ile benzerlik arz ettiği belirtilebilir.¹⁹ Bu bakımdan yaşlının maneviyatını yükseltecek bu tavsiyelerin çağdaş tespitlerle de desteklendiği görülmektedir.

¹⁷ Asi Karakaş, Sibel - Durmaz, Hatice, "Yaşlılık Dönemi Psikolojik Özellikleri Ve Moral", *Kocatepe Tıp Dergisi* 18/1 (Ocak 2017), 32-36. <https://doi.org/10.18229/kocatepetip.341681>.

¹⁸ İbnü'l Cevzî, *Tenbih*, 34-38.

¹⁹ Engin Geçtan, Varoluşçu Psikolojinin Temel İlkeleri, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 7(1) 2019, 13-17. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000417.

2. Risalede Kullandığı Merfû Rivayetler

Hadis, İslam ilim tarihinde tüm disiplinlerin Kur'an ile birlikte temel referans kaynağını oluşturan ilim dalıdır. Gerek temel İslam bilimleri gerekse farklı alanlarda yazılan eserlerde hadislerle yer verilerek veya atıflarda bulunularak onun meşruiyet gücünden yararlanılmaya çalışılmıştır. Kimi müellifler hadis kullanımında sahih-zayıf hassasiyeti gösterirken kimi de itikat ve ahkâm dışında kalan ahlak, fezâil vb. konularda daha rahat davranmış, zayıf, çok zayıf hatta uydurma hadisleri eserlerinde kullanmıştır. Farklı eserleriyle değişik açılardan pek çok araştırmaya konu olan İbnü'l-Cevzî, Hadis ilmiyle ilgili kaleme aldığı eserlerle de adından söz ettirmiştir. Özellikle uydurma hadislerle dair yazdığı *el-Mevzûât* isimli kitabı etkisini hala devam ettiren bir eserdir. Müellif, bu eserini kaleme alma sebebi olarak gerek fıkıh kitaplarında gerekse diğer alanlarda yazılan eserlerde mevzû hadis kullanılması olduğunu belirtmiştir. Çünkü o herhangi bir eserde mevzû ve aşırı zayıf rivayetlerin kullanılmasının caiz olmadığı fikrindedir.²⁰ Ancak bu konuda Zehebî (ö. 748/1348) ve Sehâvî (ö. 902/1497) gibi hadis tarihinin önde gelen münekkittleri İbnü'l-Cevzî'ye tenkitler yöneltmiştir. Zehebî onu dikkatli incelemeyi terk etmek, ilmi kitaplardan almak gibi gerekçeler nedeniyle hatalar yaptığını söyleyerek tenkit etmiş hatta onu hafız saymamış, sahihi sakiminden ayırabilecek yeterli donanımına sahip olmadığını söylemiştir.²¹ Sehâvî ise İmam Müslim'in *Sahîh*'inde mütâbaât olarak yer verdiği bir rivayeti mevzûâtına almasını eleştirerek vaaz ve ahlak türü eserlerinde pek çok mevzu rivayete yer vermesinden dolayı da tenkit etmiştir.²²

Ona yöneltilen eleştirilerden biri olan çok zayıf hatta uydurma rivayetleri vaaz, irşat türü eserlerinde kullanması, bu küçük hacimli risalede eleştiriye haklı çıkaracak şekilde kullandığı tespit edilmiştir. Ancak özellikle fezâil konusunda mevzû rivayetler haricinde zayıf hadislerle amel etmenin caiz olduğu konusunda mütekaddimun ve müteahhirun ulemanın ittifak ettiği bilinen bir husustur.²³ Zira itikat alanı dışında kalan diğer özellikle ahlak ve fazilet muhtevalı konularda zayıf hadislerle amele mutlak olarak cevaz verilmesi caiz olsa da müellifin hadis kullanımıyla ilgili kendi belirlediği kriterlere uymayan bir uygulamayla risalesinde mevzu ve çok zayıf rivayet kullandığı tespit edilmiştir.

İbnü'l-Cevzî bu risalesinde doğrudan hadis olduğunu belirterek hadis kullandığı gibi rivayeti doğrudan kullanmayıp telmihte bulunarak yer verdikleri de bulunmaktadır. Çoğu hadisin başında Rasûlullah'a (s.a.v) ait olduğunu gösteren birtakım lafızlar bulunmaktadır. Bununla birlikte bir hadise, hadisin bir iki kelimesini kullanılarak gönderme yapılmıştır. Birkaç kelimeyle gönderme yapılan bu rivayet namaz kılmayan çocuğun on yaşına geldiğinde dövülmesi ile ilgili hadistir. İnsanın ömründeki ilk mevsim olan çocukluk döneminde çocuğun eğitime dair tavsiyelerden biri de namaz eğitimidir. Bunun ifade edildiği kısımda anne babanın çocuğuna temizliği ve namazı öğretmeleri gerektiğini vurgulayan müellif, 10 yaşına geldiği halde namazı terk eden çocuğu dövmelerini söyler. Aslında bu tavsiye Hz. Peygamber'den merfû olarak nakledilen sahih bir rivayete telmihte bulunmaktadır. Burada çocuğun dövülüp dövülmemesi konusuna girmeden ülkemizde konuya dair yapılmış iki çalışmayı belirtmekle

²⁰ Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Beyrut: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966), 1/32-36.

²¹ Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez- Zehebî, *Siyeru a lâmi'n-nübelâ*; thk. Şuayb el-Arnâvûd vd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 21/378.

²² Muhammed b. Abdurrahman es- Sehâvî, *Fethu'l-muğîs.*, (Beyrut: Mektebetü's-sünne, 1424/2003), 1/252, 314.

²³ Ayşe Esra Şahyar, *Zayıf Hadis Rivayeti*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2011), 43-57.

yetiniyoruz.²⁴ İbnü'l-Cevzî'nin telmihen kullandığı bu hadis hakkında yapılan sıhhat değerlendirmeler, genel olarak farklılık arz etmekle birlikte rivayetin “sahih, hasen” olduğu noktasında ittifak etmektedir. Çağdaş dönemde bu hadisi zayıf sayanlar olmakla birlikte tartışmalar daha çok hadisin nasıl anlaşılması gerektiği ve uygulamanın keyfiyeti noktasında düğümlenmektedir.

Birinci Hadis

Yazar risalesinin ömrü bölümlere ayıran Allah'a hamd ederek başladığı mukaddimesinde insan ömrünün ona sunulmuş bir imkân olduğunu, bu dünyada yapılan iyiliklere on katından yedi yüz ya da fazla kata kadar ecirle karşılık verildiğini, kötülüğe ise misliyle karşılıkta bulunulduğunu belirtmiştir. Buna müttefekun aleyh şu hadisi delil olarak kullanmıştır.

مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ، وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَعَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرًا إِلَى سَبْعِمِائَةٍ ضِعْفٍ، وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ، وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ

“Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, bu yapılmış bir iyilik olarak yazılır. Şayet bir kimse iyilik yapmak ister sonra da onu yaparsa, o iyilik on mislinden yedi yüz misline kadar yazılır. Kim de bir kötülük yapmak ister de vazgeçerse, bu bir iyilik olarak kaydedilir. Şayet onu yaparsa, (bir günah olarak) yazılır.”²⁵

Sahiha'n'da sahih bir isnadla Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi mukaddime bölümünde nakleden yazar, ömür sermayesi az olan insanın iyiliği düşünmek ve yapmak, kötülükten uzak durmak suretiyle ebedi bir hayatı elde edebileceğini vurgulamak bağlamında kullanmıştır. Beş döneme ayırdığı ömrün her döneminde iyilik yapma imkânı bulunacağını ve yaşanan dönemin gerektirdiği şekilde iyiliğe yönelmenin önemli olduğu vurgulanmıştır. Rasulullah'ın sözünde belirtildiği gibi iyiliğe teşvik etmek gayesiyle insandaki iyiliğe yönelme arzusunun ona neler kazandıracığını hadisten delillendirerek iyiliğe olan iştiağı artırmak amacındadır.

İkinci Hadis

Yazar, risalede (فقد جاء في الحديث) şeklinde kaynak belirtmeden genel olarak hadis olduğunu belirtip naklettiği bir rivayeti bülüğe ermiş gençlerin evlendirilmesine delil olarak kullanmaktadır. Rivayet, ilk mevsim olan çocukluk döneminde bülüğ çağı/ilk gençlik döneminin en temel sorunu olarak kabul edilebilecek cinsel güdülerin kontrol edilmesi ve harama düşülmemesi bağlamında zikredilmektedir.

Hadis şöyledir: مَنْ بَلَغَ لَهُ وَلَدًا، وَأَمَكَهُ أَنْ يَزُوجَهُ، فَلَمْ يَفْعَلْ، وَأُحْدِثَ الْوَلَدَ، كَانَ الْإِثْمُ بَيْنَهُمَا

“Evlendirmeye gücü yettiği bülüğe ermiş çocuğa sahip olup da evlendirmeyen kişi çocuğun günahına düşmesi halinde o günah aralarında ortak olur.”²⁶

Hiçbir muteber kaynakta tespit edemediğimiz bu rivayete Deylemî (ö. 509/1115) büyük bir kısmının çok zayıf ve mevzû (uydurma) olarak değerlendirilen on bin civarında kısa hadisi topladığı eseri *Firdevs*'inde²⁷ Ebû Ümâme'den gelen benzer lafızlarla yer vermiştir.

²⁴ Mustafa Ertürk, “Çocuğun Dini Eğitiminde Kullanılan Bir Hadis Ve Tahlili”, *Marife* 2/2 (2002), 53-79; Ahmet Tahir Dayhan, “Çocuğun Namaz Eğitimi İle İlgili Bir Hadis Tahlilinin Tahlili”, *Marife* 3/2 (2003), 29-58.

²⁵ İbnü'l-Cevzî, *Tenbih*, 16; Buhari, “Rikak”, 31; Müslim, “İman”, 206.

²⁶ İbnü'l-Cevzî, *Tenbih*, 18.

²⁷ Mücteba Uğur, “Deylemî”, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/266.

Ancak buradaki rivayette çocuğun düştüğü günahın tamamen evlendirme gücüne sahip babaya ait olduğu belirtilmektedir. *Firdevs'*de yer alan bu rivâyet şu şekildedir:

من بلغ ولده النكاح وعنده ما ينكحه ثم أحدث حدثاً فالإثم عليه

“Evlendirmeye gücü yettiği bülüğa ermiş çocuğa sahip olanın çocuğu günaha düşmesi halinde o günah onun (babanın) olur.”²⁸

Hadis ayrıca İbnü'l-Harrât el-İşbîlî'nin (ö. 582/1186) *el-Ahkâmü'l-vüstâ* adlı eserinin Zâhiriye nüshasında Ebû Dâvûd > İbn Ebî Şeybe > Babası > Dedesi > Rasûlullah tarikiyle yer almaktadır. Eseri tahkik edenlerin dipnotta verdiği bilgiye göre Mağribiye nüshasında ise İbn Ebî Lebibe > Babası > Dedesi > Rasûlullah tarikiyle yer almaktadır. Muhakkikler bu isnadla hadisin Ebû Dâvûd'un herhangi bir eserinde yer almadığı gibi başka bir hadis kaynağında da yer almadığı bilgisini vermektedir. Rivâyet ise şu şekildedir: مَنْ بَلَغَ لَهُ وَلَدٌ وَعِنْدَهُ مَالٌ بِمَا يُنْكَحُ فَلَمْ يَفْعَلْ فَأُحْدِثْ فَإِثْمٌ بَيْنَهُمَا

“Evlendirecek malı bulunduğu halde bülüğa ermiş çocuğa sahip olup da evlendirmeyen kişi çocuğun günaha düşmesi halinde o günah aralarında ortak olur.”²⁹

İbnü'l-Harrât'ın *el-Ahkâmü'l-vüstâ*'sının üzerine kaleme alıp eleştirilerde bulunduğu eserinde İbnü'l-Kattân el-Mağribî (ö. 628/1231) mezkûr rivayetin mürsel ve İbn Ebî Lebîbe'nin hem babası hem dedesinin meçhûl (*mechûlu'l-ayn*) olmasını gerekçe göstererek rivayeti taz'îf eder.³⁰ En erken Deylemî'nin eserinde yer alan bu rivayetin meçhûl raviler barındırması ve günahın kişisel olduğu hakikatıyla birlikte düşünülürse çok zayıf hatta mevzû olarak nitelenmesi mümkündür.

Üçüncü Hadis

Müellif İbnü'l-Cevzî'nin risalede kullandığı bir diğer rivayet ömrün ikinci dönemi olan gençlik mevsiminde şehvi istek ve arzularına sahip olan gencin yaratıcısı nezdindeki kıymetini ortaya koymaktadır. Yazarın “قال النبي صلى الله عليه وسلم” şeklinde naklettiği hadis şu şekildedir: عَجِبَ رِبِكُ مِنْ شَابٍ لَيْسَتْ لَهُ صَبُوءٌ

“Rabbin, duyularına yenilmeyen gençten hoşnut olur.”³¹

Hadis bu lafızlardan biraz farklı şekilde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde Kuteybe > İbn Lehîa > Uşşâne > Ukbe b. Âmir > Rasulullâh senediyle ve (إِنَّ اللَّهَ لَيَعْجَبُ مِنَ الشَّابِّ لَيْسَتْ لَهُ صَبُوءٌ) lafzıyla rivayet edilmiştir.³² Müsnedi tahkik eden Şuayip el-Arnâvût hadisin senedinde yer alan İbn Lehîa'nın (ö. 174/784) hadislerinin hafıza zayıflığı nedeniyle hasen li-ğayrihi olduğunu zikreder. Zira İbn Lehîa, kitaplarının yanması sonrasında hadisleri karıştırmaya/ihtilata maruz kalmakla eleştirilmiş ve hadisleri zayıf sayılmış bir râvidir.³³ Ancak hadisi ondan nakleden Kuteybe b. Saîd (ö. 241/848) İbn Lehîa'nın hadislerini önce İbn Vehb'ten (ö. 197/813) dinlemiş ardından İbn Lehîa'nın kendisinden sema etmiştir. İbn Vehb ise İbn Lehîa'nın hadislerini ondan kitaplarını yakmadan ve ihtilata düşmeden önce

²⁸ Deylemî, Ebû Şicâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye, *el-Firdevs bi me'sûri'l-htâb*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 3/486.

²⁹ İbnü'l-Harrât el-İşbîlî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdurrahman b. Abdullah, *el-Ahkâmü'l-vüstâ min hadisi'n-nebî*, (Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1416/1995), 3/124.

³⁰ İbnü'l-Kattân el-Mağribî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmî'l-vâkı'ayn fi kitâbi'l-Ahkâm*, (Medine: Dâru Taybe, 1418/1997), 3/62.

³¹ İbnü'l-Cevzî, *Tenbîh*, 19-20.

³² Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 28/600.

³³ İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Takrîbü't-Tehzîb*, (Beyrut: Dâru'r-Rüşd, 1404/1986), 319.

dinlemiştir. Bu yüzden Kuteybe'nin İbn Lehîa'dan rivayetinde problem görmeyen münekkitler bulunmaktadır.³⁴ Bu senetle merfû olarak varit olan rivayetin mevkûf nakilleri de bulunmaktadır. Hadis, Abdullah b. Mübarek'in *Zühd*'ünde Ukbe'den mevkûf olarak yer almaktadır. Ancak bu senette yer alan Rişdîn b. Sa'd'ın (ö. 173/789) zayıf olduğu zikredilmiştir. İbn Ebî Hâtim de babası Ebû Hâtim'in bu rivayetin mevkûf halini merfûya tercih ettiğini zikreder.³⁵ Sonuç olarak bu rivayetin mevkûf olması durumunda zayıf, merfû olması halinde ise hasen bir rivayet olduğu zikredilebilir. Rabbin şaşırması (عجب ربك) ifadesi ise genellikle onun rıza ve hoşnutluğu olarak te'vil edilmiştir.³⁶

Dördüncü Hadis

Risalede yer verilen bir diğer hadis gençlik döneminin şehvi arzu ve isteklerine karşı dirençli olanların elde edecekleri mükâfat ile ilgili kutsi bir hadistir. Hadis risalede şu şekilde nakledilmiştir: **أيها الشاب التارك شهوته من أجلي، أنت عندي كبعض ملائكتي**

*"Şehvetlerini benim için terk eden genç! Sen benim yanımda katımdaki bazı meleklerim mesabesinde"*³⁷

En erken Abdullah b. Mübarek'in (ö. 181/797) *ez-Zühd*'ünde sika olduğu belirtilen tâbiî Yezid b. Meysera'den mürsel olarak nakledilmiştir.³⁸ Ebû Dâvûd da rivayeti İbn Mübarek'in naklettiği senetle *Zühd* adlı eserinde tahrîc etmiştir.³⁹ Ebû Nuaym ise *Hilyetü'l evliya*'da Şureyh'den nakledilen bu lafzın içinde yer aldığı uzun mürsel bir rivayete yer vermiştir. Eseri tahkik eden, hadis için Şureyh'in garib rivayetlerinden olduğu notunu düşmüştür. Ayrıca senedde yer alan Yahya b. Eyyüb'ün bu hadisi Abdulcebbar b. Vehb'den rivayetinde teferrüd ettiği zikredilerek hadisin garip olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Müellifin, şehvi arzu ve isteklerine boyun eğmeyen gençlerin Allah katındaki değerini ortaya koymak için delil olarak kullanıldığı bu rivayetin zayıf ve garip bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

Beşinci Hadis

İbnü'l-Cevzî'nin risalesinde kullandığı beşinci hadisi, insan ömrünün ikinci dönemi olan gençlik mevsimi başlığı altında kîle (قيل) temrîz lafzıyla nakletmiştir. Hadisin "Mü'minlere söyle gözlerini kıssın ve ferçlerini muhafaza etsinler" ayetinin ardından kullanılması onu destekleyip tamamlayıcı bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Nakledilen rivayet şu şekildedir:

النظر إلى محاسن المرأة سهم مسموم من سهام الشيطان، من تركه ابتغاء مرضاة الله آتيته إيماناً يجد حلاله في قلبه

*"Kadının güzelliklerine bakmak şeytanın oklarından biridir. Her kim Allah'ı razı etmek için bu bakışları terk ederse ona kalbinde tadını bulacağı bir iman verir."*⁴¹

³⁴ Abdullah Aydın, "Meşhûr Muhaddislerin Hocası Kuteybe b. Saîd'in Hayatı Ve Hadis İlmine Katkıları", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/19 (2023), 51-78.

³⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebî Hâtim, *el-İlel ve's-Suâlât*, (Dimeşk: Matâbi'ul-Hamidi, 1427/2006), 5/109.

³⁶ İbn Fûrek, Muhammed b. Hasan, *Müşkilü'l-hadis ve beyânühü*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 191.

³⁷ İbnü'l-Cevzî, *Tenbîh*, 24.

³⁸ Abdullah b. Mübarek el-Mervezî, *ez-Zühd ve'r-rekâik*, (Beyrut: Dâru's-selefiyye, 1419/1998), 117.

³⁹ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *ez-Zühd li Ebî Dâvûd*, (Beyrut: Dâru'l-mişkât, 1414/1993), 393.

⁴⁰ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiya*, (Kahire: Matbaatü's-saâde, 1394/1984), 4/138.

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *Tenbîh*, 26.

Bu rivayet bu lafızla Hâkim en-Nisâbü’r’nin *el-Müstedrek*’inde Huzeyfe’den (r.a) gelen senetle yer almaktadır. Zehebî, *el-Müstedrek* üzerine yazdığı *telhis* adlı eserinde, hadisin isnadının sahîh olduğunu belirten Hâkim’e yönelttiği eleştiride mezkûr hadisin vâhî yani delil olmaya uygun olmayan aşırı zayıf hadislerden olduğunu belirtmiştir.⁴² Aclûnî de senedde yer alan İshak b. Abdulvahid el-Kureşî’nin vâhî’l-hadis olarak cerh edilmesine ilaveten münekkitlerin Abdurrahman el-Vâsıtî’yi de zayıf saymaları nedeniyle bu hadise vâhî hükmünü vermiştir.⁴³ Ayrıca hadisin Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde Ebû Ümâme’den nakledilen rivayetin senedinde yer alan Ali b. Yezîd b. Ebî Hilâl’in de vâhî’l-hadis olarak taz’îf edilmesi ve hadisi Ali b. Yezîd’den rivayet eden Ubeydullah b. Zecr’in “zayıf” olarak cerh edilmesi nedeniyle *Müsned*’deki bu rivayetin senedi de aşırı zayıf (إسناده ضعيف جداً) olarak nitelenmiştir.⁴⁴

Altıncı Hadis

İbnü’l-Cevzî’nin risalesinde kullandığı bir diğer rivayet, yaşlılık döneminde yaşlıların başına gelebilecek en olumsuz durumlardan birinin ifadesi olan şu hadistir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أبغض الخلق إلى الله شيخ زان

Hz. Peygamber “Allah’ın en çok buğzettiği/kızdığı kişi zina eden yaşlıdır.” buyurdu.⁴⁵

Bu hadisi müellif, “kale Rasûlullah” ifadesiyle nakletmiştir. Ancak İbnü’l Cevzî’nin risalesinde naklettiği bu rivayet Şia’nın hadis literatüründe Hz. Ali’nin sözü olarak yer almaktadır.⁴⁶ Bu lafızlarla hadis eserlerinde bulamadığımız rivayet farklı lafızlarla *Sahîh-i Müslim*’de yer almaktadır. Ebû Hureyre’den nakledilen bu rivayette “Allah’ın en çok buğzettiği/kızdığı kişi” ifadesi yer almamaktadır. Ancak “zina eden yaşlı”, Allah’ın kıyamet günü kendileriyle konuşmayacağı ve aklamayacağı veya yüzüne bakmayacağı üç sınıf arasında sayılmaktadır. Sahih hükmü verilen bu hadis şöyledir:

ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ لَا يَزَكِّيهِمْ (قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ: وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ) وَلَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٌ: شَيْخُ زَانَ. وَمَلِكٌ كَذَّابٌ. وَغَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ الْقِيَامَةِ

“Üç grup vardır ki Allah kıyamet gününde onlarla konuşmaz, onları tezkiye etmez (Ebû Muaviye onlara bakmaz dedi) ve onlar için elim bir azap vardır. Bunlar zina eden yaşlı, yalancı sultan, kibirli ihtiyaç sahibidir.”⁴⁷

Bu bilgilerden yola çıkılarak sünnî hadis kaynaklarında yer alan rivayetin zina eden yaşlı kısmının şii kaynaklardaki rivayetle uyumlu olduğu ancak orada Hz. Ali’nin sözü olarak nakledilen mevkûf bir rivayet olduğu belirtilebilir. “Allah’ın en buğz ettiği kişi” ibaresinin ise sünnî hadis kaynaklarında “Allah’ın kıyamet günü kendileriyle konuşmayacağı ve aklamayacağı veya yüzüne bakmayacağı” şeklinde aynı manaya odaklanan üç farklı tarzda ifade edilmiştir.

⁴² Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411/1990), 4/349.

⁴³ İsmail b. Muhammed b. Abdilhadi el- Aclûnî, *Keşfu’l-hafa ve müzîlû’l-ilbâs*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/2000), 2/398-399.

⁴⁴ Ahmed, *Müsned*, 36/611.

⁴⁵ İbnü’l Cevzî, *Tenbih*, 54.

⁴⁶ Âmidî, Nasihuddin Ebu’l Fetih Abdulvahid b. Muhammed b. Abdulvahid Temimi Âmidî, *Gurerü’l-Hikem ve Dürrerü’l-Kelim*, (Dımaşk: Mektebetü’l-i’lamü’l-İslamiyye. 1366/1987), 326.

⁴⁷ Müslim, “İman”, 172.

Yedinci Hadis

İbnü'l-Cevzî'nin risalesinde kullandığı hadislerden biri de ihtiyarlık mevsiminde “**فِي** **ابْنِ الثَّمَانِينَ** **أَسِيرُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ**” diyerek bölüme başladığı “**seksen yaşındakiler Allah'ın yeryüzündeki esiridir**” rivayetidir.⁴⁸ Yazar bu hadisi seksen yaşını aşmış olanların geçmişlerinde eksik bıraktıklarını biraz da olsa telafi etme, dua ve istiğfar ile geçirmeleri gerektiğini vurgulamak için kullanmıştır. Zira esirlerin nasıl özgürlükleri kısıtlı ise onların da zayıflıklarının esiri olarak pek çok şeyi yapamayacakları gerçeğinden yola çıkarak bu hadisi başa aldığı söylenebilir. Ancak risalede geçen seksen yaş (**الْثَّمَانِينَ**) rivayetlerde doksan (**التَّسْعِينَ**) olarak yer almaktadır. Bu ifadenin de içinde bulunduğu Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan uzunca bir hadis şöyledir:

إِذَا بَلَغَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ أَرْبَعِينَ سَنَةً، أَمَنَهُ اللَّهُ مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَايَا: مِنَ الْجُنُونِ، وَالْبَرَصِ، وَالْجَذَامِ. وَإِذَا بَلَغَ الْخَمْسِينَ لَئِنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ جَسَابَةٌ، وَإِذَا بَلَغَ السَّبْتِينَ، رَزَقَهُ اللَّهُ إِنَابَةً يُجِيبُهَا، وَإِذَا بَلَغَ السَّعِينَ، أَحَبَّهُ اللَّهُ وَأَحَبَّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، وَإِذَا بَلَغَ الثَّمَانِينَ، تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُ حَسَنَاتِهِ وَمَحَا عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ، وَإِذَا بَلَغَ التَّسْعِينَ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَسَمَّى اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَشَفَعَ فِي أَهْلِهِ

Enes b. Mâlik'ten gelen hadisin metni şöyledir: “Müslüman kırk yaşına ulaştığında Allah onu, delilik, cüzzam ve deri hastalıkları gibi musibetlere karşı güvende kılar. Elli yaşına ulaştığında hesabını kolaylaştırır. Altmış yaşına vardığında onu sevdiği şeylere yöneltir. Yetmiş yaşına vardığında Allah ve sema ehli onu sever. Seksen yaşına ulaştığında Allah onun iyiliklerini kabul edip seyyielerini yok eder. Doksan yaşına vardığında ise Allah onun gelmiş ve geçmiş günahlarını bağışlar. Zira o Allah'ın yeryüzündeki esiri olarak isimlendirilir ve ailesine şefaati izni verilir.”⁴⁹

Bu rivayet, senesinde bulunan Ferç b. Fedâle'nin çok zayıf, Muhammed b. Amir'in cehaleti/tanınmaması nedeniyle aşırı zayıf sayılmıştır. Hadis Heysemî'nin *Mecmau'z-zevâidi* ve Ali el-Müttaki'nin *Kenzu'l-Ummâl* adlı eserlerinde bazı lafız farklılıklarıyla zayıf sayılan bu iki râvinin de bulunduğu senetlerle yer almaktadır. Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*'de (بَابُ فِيمَنْ طَالَ عُمْرُهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ) “Müslümanlardan ömrü uzun olanlar” adıyla muhtevaya da vurgu yapan bir bâb başlığı kullanmışken Ali el-Muttaki, *Kenzu'l-ummâl*'da “uzun ömrün fazileti” başlıklı uzun ömrün mutlak olarak faziletli olduğu kanısı verebilecek bir başlık kullanmış ve bâbta pek çok rivayete yer vermiştir.⁵⁰

Bu rivayetlere ilaveten uzun ömür ile ilgili nakledilen sahih rivayetlerde uzun ömür mutlak olarak iyi şeklinde tavsif edilmemekte aksine birtakım kayıt ve şartlarla iyi ve faziletli olarak nitelenmektedir. Mesela “ahlakı güzel olan” (أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا) veya “amelleri doğru olan” (أَحْسَنُكُمْ أَعْمَالًا), “doğru yaşayan” (إِذَا سَدَّدُوا), “ameli güzel olan” (وَحَسَنَ عَمَلُهُ) gibi kayıtlar bulunmaktadır.⁵¹ Bu kayıtlar salt ömrün uzunluğunun iyi olarak anlaşılmasına engel teşkil etmektedir. Zira mutlak ifadeler mukayyete hamledilerek anlaşılması gerektiği usûlî bir kaidedir. Ayrıca Hz. Osman'dan hem merfû hem de mevkûf olarak nakledilen “20 yaşında olup da seksen yaşındakine benzeyeni Allah sever.” rivayeti bulunmaktadır. Hz. Osman'dan nakledilen bu hadislerde gençlerin gençlik heyecanlarından kaynaklanan fevri tavırlar yerine olgun tavra sahip olup ağırbaşlı olması bakımından yaşlıya benzemesi övülmüştür. Yoksa seksen yaşındakinin

⁴⁸ İbnü'l Cevzî, *Tenbih*, 59.

⁴⁹ Ahmed, *el-Müsned*, 9/445-446.

⁵⁰ Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebu Bekir, *Mecmau'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, (Kahire: Meketebetü'l-Kudsî, 1408/1994), 10/203-206. Ali el-Müttakî, Alaüddin Ali b. Hüsameddin. *Kenzu'l- Ummâl fî Süneni'l-Akavîl ve'l-Ef'âl*, (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1401/1981), 15/664-675; 15/763-768.

⁵¹ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 10/203-206.

Allah'ın esiri olup affedildiğine dair rivayette herhangi bir vurgu bulunmamaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayeti aldığı yerin aslında hadis kitapları olmadığı anlaşılmaktadır. Zira hadis kaynaklarından aktarsaydı ibarede "seksen" yerine zayıf da olsalar rivayetlerin tamamında bulunan "doksan" yaşı bulunurdu. Müellifin risalesine aldığı bu rivayet aslında Hicri 576 yılında vefat etmiş Ebû Tâhir es-Silefi'nin Bağdatlı hocalarının hayatına dair yazdığı risalede geçen bir rüyada yer almaktadır. Yahya b. el-Eksem'i ölümünün ardından rüyasında gören biri ona rabbinin nasıl muamele ettiğini sorar. O da rabbimin önünde durdum bana "Ey yaşlı! Yazık sana, (سَوْءٌ لَكَ يَا شَيْخُ) dedi." Ben de ona "Rabbim, Rasûlullah senin seksen yaşındakilere azap etmeyeceğini söyledi. Ben de seksenimdeyim. Allah'ın yeryüzündeki esiriyim." diye cevap verince "Rasûlüm doğru söylemiş. Seni affettim, dedi." şeklinde nakledilen bir rüyadan alıntı olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu hadis ile ilgili en ilginç durum İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayetin birkaç uzun şeklini el-Mevzûât adlı eserine alıp Rasûlullah'tan naklinin sahih olmadığını belirtmesidir.⁵² Buradaki rivayetlerde Allah'ın yeryüzündeki esiri olanların hadis kaynaklarında yer aldığı şekliyle 90 yaşını aşanlar olduğu geçmektedir. Tariklerdeki râvileri değerlendirerek rivayetlerin Rasûlullah'a aidiyetinin sahih olmadığını ifade etmiştir. el-Mevzûât'ta bu bilgileri vermesine rağmen bu risalede rivayeti kullanması ona yöneltilen eleştirilerin haklılığını göstermektedir.

Sekizinci Hadis

Risalede yer alan son rivayet ihtiyarlık bölümünde (في الصحيح) ibaresiyle kaydedilen ve yetmiş yaşını aşmış olanlara vaktini boş işlerde tüketip ömrünü mahvetmektense kolayca söylenebilir bir tesbihi hatırlatan şu hadistir: *من قال سبحان الله العظيم وبحمده، غرست له نخلة في الجنة*

"Her kim Subhanallahi'l-azim ve bi-hamdihi derse onun için cennette bir hurma ağacı dikilir."⁵³

Müellif, yetmiş yaş üzerindeki yaşlı insanın, artık dönüşün olmadığı, yolun sonunun görünmeye başladığı ve vaktinin kalmadığı demlerde olduğunu iyice anlaması gerekliliğini ve buna uygun olarak ibadet ve Allah'ı zikirle vaktini doldurmasının kendisi için faydalı olacağını bu hadis ile temellendirmeye çalışmıştır. Bu rivayet Tirmizî'nin *Sünen*'inde sahâbî Câbir b. Abdullah'tan gelen bir tarik ile nakledilmiştir.⁵⁴ Ayrıca İbn Hibbân bu rivayeti *Sahîh*'ine almıştır.⁵⁵ Ebû Hâtim hadisin senedindeki Ebu'z-Zübeyri müdellis olarak niteleyip kendisiyle ihticac edilemeyeceğini belirtirken İbn Hacer onu sadûk olarak vasfetmiştir. Zehebî ise hafız ve sika olarak nitelemiştir.⁵⁶ Tirmizî hasen-sahih-garip olarak değerlendirdiği bu hadisin sadece Ebu'z zübeyr>Câbir> tarihiyle bilindiğini belirtir. Rivayet Tirmizî öncesinde İbn Ebi Şeybe'nin *el-Musannef*'inde Amr b. Şuayb'ın dedesi Abdullah b. Amr'dan munkatı' bir senedle yer almaktadır.⁵⁷

İbnü'l-Cevzî *el-Mevzûât*'ının mukaddimesinde hadisleri sıhhatine göre altı kısma ayırmaktadır. Bu taksimin ilk dört kısmındaki hadislerin rivayetinde problem

⁵² İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Mevzûât*. (Beyrut: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966), 1/179-181.

⁵³ İbnü'l Cevzî, *Tenbih*, 60.

⁵⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebir*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1996), "Deavât", 60.

⁵⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, (Riyad: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1/394, 2/97.

⁵⁶ Zehebî, *Kaşif*, 195; İbn Hacer, *Takrib*, 438.

⁵⁷ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ahâdis ve'l-Âsar*, (Dımaşk: Dâru't-tâc, 1409/1989), 6/56-57.

olmayacağını ve bunların delil olarak kullanılabileceğini belirtirken beşinci (aşırı zayıf hadisler) ve altıncı (mevzû hadisler) gruptaki hadislerle ihticac edilemeyeceğini söylemektedir.⁵⁸

Eserdeki rivayetlerin incelenmesin sonucunda üç rivayetin sahih, bir rivayetin hasen, diğer dört rivayetten birinin zayıf, diğer üçünün ise aşırı zayıf ve mevzu olduğu görülmektedir. *Mevzûât*'ında mevzû hükmü verdiği bir rivayeti ve kendi kriterlerine göre aşırı zayıf hadisin ihticac için kullanılamayacağını belirtmesine rağmen risalede delil olarak kullanması, bu konuda hassas olmadığı için İbnü'l-Cevzî'yi tenkit edenlerin haklılığını ortaya koymaktadır.

Tablo: Risalede Kullanılan Merfû Hadisler

	Hadis	Kaynak	Risalede Kullanıldığı Yer	Sihhat Durumu
1	Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, bu yapılmış bir iyilik olarak yazılır. Şayet bir kimse iyilik yapmak ister sonra da onu yaparsa on katı ile 700 kat arası iyilik yazılır.	Buhari, "Rikak", 31; Müslim, "İman", 206.	Risalenin Mukaddimesi	Sahih
2	Evlendirmeye gücü yettiği bülûğa ermiş çocuğa sahip olup da evlendirmeyen kişi çocuğun günaha düşmesi halinde o günah aralarında ortak olur.	Deylemî, el-Firdevs 3/486. İbnü'l-Harrât Ahkâmü'l-vüstâ 3/124.	Çocukluk dönemi	Aşırı Zayıf
3	Rabbin, gençlik duygularına yenilmeyen gençten hoşnut olur.	Ahmed b. Hanbel, Müsned, 28/600	Gençlik Dönemi	Hasen
4	Şehvetlerini benim için terk eden genç! Sen benim yanımda katımdaki bazı meleklerim mesabesindedir.	İbn Mübarek, ez-Zühed, 117	Gençlik Dönemi	Zayıf
5	Kadının güzelliklerine bakmak şeytanın oklarından biridir.	Ahmed b. Hanbel, Müsned, 36/610.	Gençlik Dönemi	Aşırı zayıf
6	Allah'ın en çok buğzettiği/kızdığı kişi zina eden yaşıldır.	Muhammed Reyşehrî, 1/272.	Yaşlılık/Şeyhûhet	Sahih
7	Seksen yaşındakiler Allah'ın yeryüzündeki esiridir.	Ahmed b. Hanbel, Müsned, 9/445-446	Hiram/ İhtiyarlık dönemi	Mevzû
8	Hem kim "sübhanallahi'l-azim ve bi-hamdihî" derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir.	Tirmizî, "Deavât", 60.	Hiram/ İhtiyarlık dönemi	Sahih

Sonuç

İnsan ömrünü; 0-15 çocukluk, 15-35 Gençlik, 35-50 orta yaşlılık, 50-70 yaşlılık, 70 üzerine de ihtiyarlık şeklinde taksim eden İbnü'l-Cevzî'nin bu ömür taksiminin modern dönemde yapılan Erikson'un sekiz aşamalı gelişim dönemlendirmesiyle benzerlikler arz ettiği görülebilir. İbnü'l-Cevzî'nin bu ömür taksimi ve nasihatlerinin çağdaş psikolojik kuramlar ve gelişim özelliklerine bakışları açısından derinlemesine incelenebilecek bir husus olduğu söylenebilir. Ayrıca bu risaledeki dini, ahlaki, eğitsel ve sosyal tavsiyelerin psikolojik ve pedagojik değerleri üzerine analizler de yapılması mümkündür. Risalede günümüz sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarına uygun olmayan tavsiyeler bulunsada

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, el-Mevzûât, 1/32-36.

evrensel eğitim ve ahlak ilkelerini barındırması açısından değerli bir kaynak olduğu belirtilebilir.

Eserdeki rivayetlerin incelenmesin sonucunda üç rivayetin sahih, bir rivayetin hasen, diğer dört rivayetten birinin zayıf, diğer üçünün ise aşırı zayıf ve mevzû olduğu görülmektedir. İbnü'l-Cevzî *el-Mevzûât*'ının mukaddimesinde aşırı zayıf hadisler ve mevzû hadislerle ihticac edilemeyeceğini belirtmiştir. Buna rağmen risalede aşırı zayıf ve kendisinin mevzu olarak kitabına aldığı bir hadisi bu risalede delil olarak kullanması, onu bu konuda hassas olmamasından dolayı tenkit edenlerin haklılığını ortaya koymaktadır. Önde gelen sûfi ve zâhidlerin sözlerine sıklıkla yer vermesinde, dünya ahiret dengesini sağlayan bir züht anlayışını destekleyen sözler olmasına ilaveten İbnü'l-Cevzî'nin ömrünün ilk 30 yılını zâhidane bir tarzda sûfi meşrep olarak zahitlerin arasında geçirmesinin de etkisi olduğu belirtilebilir. Ancak bu sûfilerin sözlerinin çoğu yerde dengeyi göz ardı etmeye neden olabilecek bir özellik taşıdığı ve mübalağa içerdiği de belirtilebilir.

Müellifin tavsiye ve nasihatlerinde her dönemin kendine özgü sabitelerine vurgu yapılması aslında kaygan bir zeminde yürüyen ve neredeyse hiçbir sabitesinin bulunmadığı günümüz insanı için daha da anlamlı olduğu belirtilebilir. Zira 8 asır önce yaşasa da insanın tabiatının aynı olduğu ve temelde hemen hemen aynı problemlerle karşılaştığı düşünüldüğünde bir İslâm âliminin Kur'an ve Sünnet merkezli tavsiyelerine kulak vermenin çağdaş insan için de hem dünyada hem ukbada saadet vesilesi olacağı açıktır. Sonuç olarak İbnü'l-Cevzî'nin bu risalesinde sunduğu nasihatlerin İslami ahlak ve değerlerin korunması bakımından günümüzde de ilham kaynağı olabileceği belirtilebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Abdullah b. Mübarek el-Mervezî. *ez- Zühhd ve'r-rekâik*. Beyrut: Dâru's-selefiyye. 1419/1998.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdilhadi. *Keşfu'l-hafa ve müzili'l-ilbâs*. 2 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. 50 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ali el-Muttakî, Alaaddin Ali b. Hüsameddin. *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akâil ve'l-Ef'âl*. 16 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1401/1981.
- Âmidî, Nasihuddin Ebu'l Fetih Abdulvahid b. Muhammed b. Abdulvahid Temimi. *Gurerü'l-Hikem ve Dürerü'l-Kelim*. Dimaşk: Mektebetü'l-i'lamü'l-İslamiyye, 1366/1987.
- Aydın, Abdullah. "Meşhûr Muhaddislerin Hocası Kuteybe b. Saîd'in Hayatı ve Hadis İlmine Katkıları". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2023), 51-78. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.1194314>.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-sahîh. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Dayhan, Ahmet Tahir. "Çocuğun Namaz Eğitimi İle İlgili Bir Hadis Tahlilinin Tahlili". *Marife* 3/2 (2003), 29-58.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye. *el-Firdevs bi me'sûri'l-hutâb*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Ebû Dâvûd, Süleyman es-Sicistânî. *ez-Zühhd li Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-mişkât, 1414/1993.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî. *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiya*. 4 cilt. Beyrut: Matbaatü's-saâde, 1394/1984.
- Ertürk, Mustafa. "Çocuğun Dini Eğitiminde Kullanılan Bir Hadis Ve Tahlili". *Marife* 2/2 (2002), 53-79.
- Gürses, İbrahim - Kılavuz, M. Akif. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Haziran 2011), 153-166.
- Hanay, Necattin. "Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Tenbîhü'n-nâ'imî'l-ğumr 'alâ mevâsimi'l-'umr". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2012), 309-315.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hatipoğlu, İbrahim. "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20/550. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nurddin b. Ebi Bekir b. Süleyman. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. 10 cilt. Kahire: Mektebetü'l-kudsî, 1414/1994.
- İbn Ebi Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *el- İlel ve's-Suâlât*, 8 cilt. Dimeşk: Matâbi'ul-Hamîdî, 1427/2006.
- İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannefi'l-Ahâdis ve'l-Âsâr*. 7 cilt. Dimaşk: Dâru't-tâc, 1409/1989.

İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Mevzûat*. 3 cilt. Beyrut: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966.

İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Tenbîhü'n-nâimi'l-ğamri ala mevâsimi'l-Umr*. Tanta: Daru's-sahâbeti li't-turas, 1411/1991.

İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Tenbîhü'n-nâimi'l-ğamri ala mevâsimi'l-Umr*. thk. Bessam Abdulvehhab el-Câbi. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418/1997.

İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Tenbîhü'n-nâimi'l-ğamri ala mevâsimi'l-Umr*. thk. Muhammed b. Nasır el-Acmî. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004.

İbn Fûrek, Muhammed b. Hasan. *Müşkilü'l-hadis ve beyânühü*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1406/1985.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Takrîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Dâru'r-Rüşd, 1406/1986.

İbnü'l-Harrât el-İşbîlî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Abdurrahman b. Abdullah. *el-Ahkâmü'l-vüstâ min hadîsi'n-nebî*. 3 cilt. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1416/1995.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *Sahîhu İbn Hibbân*, 8 Cilt. Riyad: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

İbnü'l-Kattân el-Mağribî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdîlmelik el-Kutâmî el-Fâsî. *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm*. 4 cilt. Medine: Dâru Taybe, 1418/1997.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi'u's-sahîh. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *Fethu'l-muğîs*. 4 cilt. Beyrut: Mektebetü's-sünne, 1424/2003.

Şahyar, Ayşe Esra. *Zayıf Hadis Rivayeti*. İstanbul: Akdem yayınları, 2011.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu'l-kebîr (Sünen-i Tirmizî)*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1996.

Uğur, Mücteba. "Deylemî", "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 9/266, Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Uğur, Mücteba. "Firdevsü'l-Ahbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13/129-131. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Yıldırım, Enbiya. *Hadisçiler ve Çelişki*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 25 cilt. thk. Şuayb el-Arnâvûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivayetün fî'l-kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme. Kahire: Dâru'l-Kible li's-sekafeti'l-İslâmiyye, 1413/1992.